

*Pozamilitarne aspekty potęgi
i bezpieczeństwa państwa*

ALICJA PALUCH

*Pozamilitarne aspekty potęgi
i bezpieczeństwa państwa*

Kraków 2022

Recenzenci:

prof. dr hab. Jacek Sroka

dr hab. inż. Zdzisław Polcikiewicz, prof. UMK

Redaktor prowadzący: Dr Adrian Gorgosz

Korekta: Magdalena Chlebicka

Skład: Aleksandra Winiarska

Okładka: Maciej Godawa

Stan prawno-polityczny na: grudzień 2019

Copyright by AT Wydawnictwo & Author

ISBN 978-83-66445-31-4

AT Wydawnictwo

www.atwydawnictwo.pl

Spis treści

Wprowadzenie.....	7
1. Potęga państwa – uwagi ogólne	13
1.1. Istota potęgi państwa	13
1.2. Znaczenie potęgi państwa w stosunkach międzynarodowych.....	18
1.3. Wybrane metody badania potęgi państwa	22
1.3.1. Analizy porównawcze	23
1.3.2. Model, modelowanie zjawisk	25
1.3.3. Metody symulacyjne, eksperyment symulacyjny i symulacje komputerowe..	26
1.4. Podsumowanie	28
2. Struktura systemu bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej.....	31
2.1. Podsystem kierowania	42
2.2. Podsystemy wykonawcze	46
2.3. Podsystemy bezpieczeństwa wewnętrznego	51
2.4. Podsumowanie	54
3. Pozamilitarne wymiary potęgi państwa	57
3.1. Potęga ekonomiczna.....	61
3.1.1. Autorski eksperyment symulacyjny	64
3.1.2. Istota potęgi ekonomicznej.....	68
3.1.3. Surowce krytyczne	77
3.1.4. Nieekonomiczne czynniki potęgi ekonomicznej	81
3.2. Potęga społeczna.....	84
3.2.1. Istota jakości społeczeństwa	86
3.2.2. Pomiar efektywności społecznej.....	89
3.2.3. Kapitał społeczny.....	91
3.2.4. Pomiar kapitału społecznego.....	97
3.2.5. Społeczeństwo obywatelskie.....	101
3.2.6. Pomiar jakości społeczeństwa obywatelskiego	104
3.3. Potęga demograficzna	108
3.3.1. Istota potęgi demograficznej	108
3.3.2. Kapitał ludzki	116
3.3.3. Pomiar kapitału ludzkiego.....	122
3.4. Podsumowanie	126

4. Modele potęgi państwa.....	129
4.1. Matematyczne modele opisowe	131
4.1.1. Model Caro	131
4.1.2. Podejście modelowe Chaczaturowa	133
4.1.3. Model Germana	135
4.1.4. Model Hafezni, Zarghaniego	136
4.1.5. Model Kleinowskiego.....	139
4.1.6. Model Orłowskiego.....	142
4.1.7. Model Shinna.....	144
4.1.8. Model Moczulskiego.....	145
4.1.9. Model Virmaniego	146
4.1.10. Model Alcocka, Newcombe'a.....	148
4.2. Modele analityczne.....	150
4.2.1. Koncepcja Lacha, Skrzypta, Łaszczuka	150
4.2.2. Koncepcja Lacha	151
4.2.3. Koncepcja Antczak-Barzan	152
4.2.4. Koncepcja Milczarka.....	153
4.2.5. Koncepcja RAND Corporation – Ashley J. Tellis, Janice Nially, Christopher Layne, Melissa McPherson	156
4.2.6. Koncepcja RAND Corporation – G.F. Treverton i S.G. Jones.....	159
4.2.7. Koncepcja National Intelligence Council – Global Trends 2025 i 2030	162
4.3. Model Sułka.....	166
4.4. Podsumowanie	170
5. Autorska koncepcja konstrukcji sub-modeli potęgi państwa.....	173
5.1. Model potęgi ekonomicznej państwa	175
5.1.1. Model „intuicyjny” potęgi ekonomicznej państwa	178
5.1.2. Autorska koncepcja modelu potęgi ekonomicznej państwa	181
5.1.3. Autorska koncepcja dynamicznego modelu potęgi ekonomicznej państwa	185
5.1.3.1. Analiza porównawcza dynamiki zmian potęgi ekonomicznej	190
5.1.3.2. Postać modelu	191
5.1.4. Rewizja zmiennych objaśniających modelu potęgi ekonomicznej Rzeczypospolitej Polskiej	191
5.1.4.1 Postać modelu.....	194
5.2. Założenia do modelu potęgi społecznej państwa.....	197
5.3. Założenia do modelu potęgi demograficznej państwa	202
5.4. Podsumowanie	206
Zakończenie.....	209
Bibliografia	213
Spis rysunków.....	225
Spis tabel	227

Wprowadzenie

Niniejsza monografia jest wynikiem badań nad pozamilitarnymi zjawiskami, które mają zasadniczy wpływ na konstytuowanie się potęgi państwa, w tym w szczególności Rzeczypospolitej Polskiej. Doniosłość poruszonej w niniejszej pracy problematyki potęgi państwa wynika z faktu, że stanowi ona jedno z najważniejszych źródeł kształtowania się stosunków międzynarodowych. Dzieje się tak, gdyż stosunki międzynarodowe to stosunek sił i interesów, w których centralną rolę odgrywają jednostki polityczne. Naczelnym zaś motywem każdego aktora w systemie międzynarodowym jest dążenie do uzyskania jak najkorzystniejszego układu sił¹. Potęga prezentuje możliwości i zdolności państwa w zakresie wpływania na zachowanie innych podmiotów na arenie międzynarodowej oraz prowadzenia polityki zagranicznej, która ma na celu zabezpieczenie żywotnych interesów narodowych w postaci zapewnienia bezpieczeństwa i rozwoju. Urzeczywistnienie tych celów następuje w oparciu o przyjętą strategię, przewidującą podjęcie przez jednostkę polityczną współpracy, rywalizacji lub walki w celu zachowania swojej pozycji lub podwyższenia jej w systemie światowym. Dąży się przy tym do maksymalizacji swojej potęgi, co w rezultacie wpływa na kształt układu sił². Kształtowane w ten sposób warunki aktywności państw powodują konieczność dysponowania przez nie takimi atrybutami, które umożliwią skuteczne osiągnięcie przyjętych celów. Jednym z głównych narzędzi oddziaływania jest siła państwa budowana przy pomocy rozmaitych komponentów, syntetyzowanych w ramach kategorii, jaką jest potęga.

Naczelnym celem każdego państwa jest zapewnienie bezpieczeństwa. Możliwość i zakres osiągnięcia odpowiedniego poziomu bezpieczeństwa skorelowana jest z siłą pozostającą w dyspozycji państwa. Niezbędne jest przy tym funkcjonowanie zintegrowanego systemu bezpieczeństwa narodowego, gotowego do przewidywania, zapobiegania i zwalczania wszelkich zagrożeń. Celem podstawowym

1 M. Sułek, *Prognozowanie i symulacja międzynarodowa*, Warszawa 2010, s. 14.

2 D. Michalik, „*Arabska Wiosna*” i jej wpływ na międzynarodowy układ sił na Bliskim Wschodzie i w regionie [w:] *Potęgoteria* t. 1, M. Sułek (red.), Warszawa 2013, s. 97.

systemu bezpieczeństwa narodowego RP jest odpowiednie przygotowanie i wykorzystanie sił oraz środków (materialnych i niematerialnych) pozostających w posiadaniu państwa, dla zapewnienia realizacji istotnych interesów narodowych, tj. przetrwania narodu i państwa, integralności terytorialnej, niezależności politycznej i suwerenności, sprawnego funkcjonowania instytucji państwa oraz rozwoju społeczno-gospodarczego, przeciwdziałając wszelkim zagrożeniom³. Interesy te są związane z zapewnieniem bezpieczeństwa i rozwoju państwa oraz dążeniem do uzyskania silnej pozycji międzynarodowej, zwiększaniem jego udziału w kształtowaniu środowiska międzynarodowego, a tym samym możliwości skutecznego realizowania polskich interesów na arenie międzynarodowej. Konstytuowanie się potęgi państwa nie jest możliwe bez sprawnie funkcjonującego, zintegrowanego systemu bezpieczeństwa państwa, gwarantującego realizację powyższych celów, przy szerokim wsparciu potencjału pozamilitarnego – politycznego, społecznego, gospodarczego i demograficznego, oraz potencjału militarnego – systemu obronnego.

Potęga ma charakter abstrakcyjny, jest przedmiotem refleksji filozoficznej, ale również ma zastosowanie analityczne, wskazujące na silne zakorzenienie empiryczne, co umożliwia prowadzenie szerokiego spektrum badań praktyki międzynarodowej⁴. Badanie potęgi państwa stanowi ważny aspekt analiz zmierzających do oceny nie tylko stosunków sił jednostek politycznych na arenie międzynarodowej, ale także warunków i poziomu bezpieczeństwa zewnętrznego i wewnętrznego każdego kraju. Zaletą analizy, w tym pomiaru kategorii potęgi państwa, jest walor poznawczy, który pozwala na uzyskanie danych określających wielkość potęgi własnego kraju oraz potencjalnych sojuszników i przeciwników, porównanie własnych możliwości z innymi oraz określenie podstaw i warunków bezpieczeństwa międzynarodowego, regionalnego i własnego, w szczególności, gdy oparte jest ono na systemie równowagi sił. Zwraca się także uwagę na walor planistyczny (informacyjno-decyzyjny), pozwalający na wypracowanie informacji, mogących mieć charakter parametrów decyzyjnych dla organów państwa, jak również wskazówek, zaleceń, zadań w procesie określania sojuszników i przeciwników, wyboru sojuszy polityczno-militarnych i gospodarczych, struktury gospodarki narodowej, zakresu i roli sektora zbrojeniowego, wielkości wydatków militarnych, kształtu infrastruktury techniczno-ekonomicznej, lokalizacji działalności gospodarczo-obronnej, wielkości, struktury i wyposażenia sił zbrojnych⁵.

3 *Strategia rozwoju systemu bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej 2022*, Warszawa 2013, s. 13.

4 A. Wojciuk, *Dylemat potęgi. Praktyczna teoria stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2010, s. 7.

5 M. Sułek, *Potęgometa* t. 1, Warszawa 2013, s. 12.

Celem niniejszej monografii jest zbadanie istoty pozamilitarnych zjawisk potęgotwórczych wybranych państw europejskich, pod kątem określenia założeń do modelu potęgi państwa w obszarze społecznym i demograficznym, zaś w obszarze ekonomicznym – opracowanie analitycznej postaci matematycznego modelu opisowego.

Badania nad potęgą państwa zostały ograniczone do sfery pozamilitarnej funkcjonowania systemu bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej. Podjęty zakres badań teoretycznych obejmuje istotę tworzenia potęgi państwa w ramach kluczowych pozamilitarnych wymiarów potęgotwórczych funkcjonowania państwa, tj. sfery ekonomicznej, społecznej oraz demograficznej. Wybór tematu niniejszej pracy wynika z zaobserwowanego przez autorkę deficytu szczegółowej analizy czynników potęgotwórczych w ramach poszczególnych sektorów funkcjonowania państwa. Jest to w głównej mierze spowodowane istnieniem znacznej ilości mierników cząstkowych, wchodzących w skład poszczególnych komponentów potęgotwórczych badanej jednostki politycznej, charakteryzujących się wysoką szczegółowością i różnorodnością. Identyfikacja, a następnie selekcja tego typu mierników wiąże się dużymi nakładami pracy badawczej. Konsekwencją powyższego jest ograniczanie badań potęgi państwa do sfery opisowej zjawisk, z pominięciem konstrukcji szczegółowych sub-modeli analitycznych opisujących poszczególne sektory potęgotwórcze państwa. Przekłada się to na małą liczbę sub-modeli analitycznych, w przeciwieństwie do modeli syntetycznych, umożliwiających kwantyfikację potęgi państwa. Stąd też wynika kierunek podjętych przez autorkę badań naukowych, których celem jest poszerzenie i pogłębienie badań w zakresie potęgometrii. Autorka po wnikliwym zapoznaniu się z problematyką badań w zakresie potęgonomii i potęgometrii uważa, że istnieje potrzeba eksploracji zjawisk potęgotwórczych funkcjonujących w obszarze pozamilitarnym systemu bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej.

Myślą przewodnią pracy jest sformułowanie, że wśród różnorodności zmiennych opisowych, obecnych w sferze pozamilitarnej systemu bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej, istnieje podzbiór wzajemnie niezależnych zmiennych, jednocześnie silnie skorelowanych z potęgą państwa, które umożliwiają wykonanie weryfikowalnego modelu potęgi państwa, jak również składających się na ten model sub-modeli, będących odzwierciedleniem analizowanych zjawisk potęgotwórczych.

Niniejsza monografia składa się z pięciu rozdziałów obejmujących zagadnienia tworzenia potęgi państwa.

W rozdziale pierwszym scharakteryzowano pojęcie potęgi państwa oraz terminy pokrewne. Opisano znaczenie potęgi państwa w stosunkach międzynarodowych oraz przybliżono wybrane metody jej badania.

W rozdziale drugim opracowano szczegółową analizę systemu bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej oraz zilustrowano wyniki badań poprzez zaprezentowanie autorskich diagramów, opisujących poszczególne podsystemy i zachodzące pomiędzy nimi zależności. Przedstawiono w postaci graficznej podsystem kierowania, podsystemy wykonawcze i wewnętrzne.

W rozdziale trzecim przedstawione zostały teorie potęgi państwa w obszarze ekonomicznym, społecznym oraz demograficznym. Na podstawie analizy literatury przedmiotu, wskazano i opisano czynniki materialne i niematerialne determinujące konstytuowanie potęgi państwa w wymienionych obszarach. Wyeksponowano znaczenie kapitału w wymiarze ekonomicznym, kapitału społecznego, kapitału ludzkiego oraz społeczeństwa obywatelskiego. Przeprowadzono ponadto autorski eksperyment symulacyjny.

W rozdziale czwartym zaprezentowano istniejące w literaturze przedmiotu modele potęgi państwa, przyjmujące postać opisową oraz analityczną. Przywołano jeden z najpopularniejszych modeli potęgi państwa, autorstwa Mirosława Sułka.

W rozdziale piątym zidentyfikowano i wyselekcjonowano wskaźniki silnie skorelowane z potęgą państwa w obszarze ekonomicznym, społecznym oraz demograficznym. W oparciu o przyjęte zmienne niezależne została wykonana jakościowa analiza porównawcza potęg wybranych państw europejskich. Opracowano założenia do sub-modeli oceny potęgi Rzeczypospolitej Polskiej z analizowanymi państwami europejskimi. W przypadku obszaru ekonomicznego zaproponowano postać analityczną matematycznego modelu opisowego oraz przeprowadzono eksperyment symulacyjny.

Wykonane w ramach niniejszej pracy badania są przyczynkiem nowej wiedzy w stosunku do stanu obecnego, a uzyskane rezultaty umożliwiają dalsze kontynuowanie prac badawczych w przyszłości.

Pragnę wyrazić serdeczne podziękowania dla Pana *dr hab. Henryka Spustka, prof. UO*, za wieloletnią współpracę, w tym w szczególności opiekę naukową, nieocenioną pomoc udzieloną podczas powstawania niniejszej pracy oraz okazaną życzliwość i wsparcie na każdym etapie mojej drogi naukowej. Ponad wszystko za przekazanie wzorców profesjonalnej pracy naukowej.

1 ————— Potęga państwa – uwagi ogólne

1.1. Istota potęgi państwa

Potęga jest kategorią będącą w centrum zainteresowania naukowców, polityków, strategów oraz decydentów. W literaturze przedmiotu nie znajdziemy jednak jednej, powszechnie akceptowanej definicji tego pojęcia. Wynika to z jego wielowymiarowości, złożoności oraz różnorodności źródeł i podstaw powstawania. Pojęcie potęgi ma niewątpliwie bardzo ogólny i pojemny charakter. Zarówno pojęcie, jak i elementy potęgi stanowią zjawiska o charakterze dynamicznym, które podlegają permanentnej ewolucji⁶. Można ją postrzegać w kategorii zarówno zasobów, jak i relacji. Refleksji nad potęgą można doszukać się w takich podejściach teoretycznych jak realizm, neoliberalizm, marksizm, myśl ponowoczesna, jak również w konstruktywizmie. Badania nad potęgą państwa podjęło wielu czołowych teoretyków stosunków międzynarodowych, których koncepcje zostały zaprezentowane w dalszych częściach niniejszej pracy. Istniejące definicje potęgi państwa wskazują na szeroki zakres znaczeniowy omawianego pojęcia. Na dowód tego można przytoczyć definicje potęgi opracowane przez znane autorytety.

W opinii Johna G. Stoessingera *potęga w stosunkach międzynarodowych to zdolność państwa do użycia swych materialnych i niematerialnych zasobów w sposób, który wpłynie na zachowanie innych państw*⁷. Eksperci RAND Corporation uważają, że jest to *zdolność kraju do osiągnięcia strategicznych celów poprzez zamierzone działania*⁸. Raymond Aron wyraża następujące stanowisko: *potęga jest zdolnością do czynienia, tworzenia lub niszczenia [...] potęgą na scenie międzynarodowej*

6 M. Pietraś, *Pozimnowojenny ład międzynarodowy* [w:] *Międzynarodowe stosunki polityczne*, M. Pietraś (red.), Lublin 2006, s. 307.

7 J.G. Stoessinger, *The Might of Nations. World Politics in Our Time*, New York 1969, s. 27.

8 A.J. Tellis, J. Nially, C. Layne, M. McPherson, *Measuring National Power in the Postindustrial Age*, RAND Corporation 2000, s. 44, <https://www.rand.org/pubs/monographreports/MR1110.html> [dostęp: 28.09.2017].